

VÁCLAV RAMEŠ

Po kom se jmenujeme?

ŠIMON

BLAŽENA
DANIEL
DRAHOŠLAV
EDUARD
EVŽENIE
FRANTIŠEK
JAROMÍR
HELENA

VÍT

LEOPOLD
KRISTÝNA
LUBOMÍR
OLIVIE
MATOUŠ
PAVEL
HANA
MOJMÍR

JÍŘÍ

NATÁLIE
MAREK
OLIVER
PATRICIE
MARCELA
JAROSLAV
RADEK
ŘEHOŘ

KATEŘINA

JOSEF
STANISLAV
TADÉÁŠ
TEREZA
VÁCLAV
ZDENĚK
MARIE
KAREL

ENCYKLOPEDIE KŘESTNÍCH JMEN

Václav Rameš

PO KOM SE JMENUJEME? Encyklopedie křestních jmen

NAKLADATELSTVÍ LIBRI
PRAHA 2003

© Václav Rameš, 2000, 2001, 2003

Illustrations © archiv autora a Libri, 2000, 2001, 2003

© Libri, 2000, 2001, 2003

ISBN 80-7277-197-3

Obsah

Kalendáře v české literatuře	7
Vývoj kalendáře	8
Svátky v kalendáři	11
Rané křesťanství	11
Křesťanské svátky	13
Liturgický rok	14
Advent	15
Masopust	16
Doba postní	16
Velikonoce	18
Svatodušní svátky	20
Kalendář svátků svatých – sanktorál	21
Historie uctívání svatých a římský kalendář	22
Regionální kalendáře	24
Ediční poznámka	26
Kalendář den po dni	27
Leden	29
Únor	70
Březen	105
Duben	143
Květen	179
Červen	217
Červenec	251
Srpen	287
Září	323
Říjen	357
Listopad	396
Prosinec	433
Hlavní použitá literatura	473
Rejstřík	474

dlouhou řadu let kalendáře (zvané též *minuce*) M. Šúd ze Semanína, jemuž se od Ferdinanda I. dostalo k tomuto vydávání dokonce i patřičného privilegia, což však nebránilo knihtiskařům (zvláště moravským), aby jeho práce o své vůli nepřetiskovali a neprodávali dále. Dále sem náleží i další významní vydavatelé, jako byl Petr z Proboštic, Václav Zelotýn z Krásné Hory, Bavor Rodovský z Hustiřan, Jan Kodycil z Tulechova, Jan Stráněnský a zejména proslulý Tadeáš Hájek z Hájku. V 17. století mizí rozdíl mezi minucemi a kalendářem, tiskovina nabývá postupně podoby almanachu a blíží se našemu diáři. Jenomže do dneška, kdy běžně otevíráme diář a nalistujeme v něm jméno, které na určitý den připadá, uplynulo mnoho času a mnohé se událo.

Vývoj kalendáře

Kalendář či seznam svátků uspořádaný do dnů a týdnů je dnes naším celoživotním průvodcem. Tuto podobu získal již v antice. Měl ale zcela jiný význam, než má dnes. Římané tak nazývali knihu (*calendarium*), do níž bývala zapisována jména věřitelů a množství vypůjčených peněz. Již tehdy to však byl seznam dnů, který byl postupem času svázán do jednoho svazku-roku podle týdnů a měsíců. Tak vznikla pozvolna praktická příručka, na jejíž původní účel se pozapomnělo. Hlavním se stalo poznamenání svátků a rozličných památných dnů, někdy též hvězdářských pozorování aj.

Všeobecně vznik kalendáře souvisí s poměry náboženskými, neboť plnil požadavky bohoslužebného rázu. Pro velekněze, mágy i všemocné šamany bylo totiž nanejvýš důležité, aby oběti a jisté náboženské slavnosti vždy připadaly na určitý roční čas, a tak zůstával kalendář důsledně součástí náboženských kultů. Až později, s rozvojem vzdělanosti, se stal i nezbytnou pomůckou pro všechny výkony života veřejného i soukromého.

Dalo by se říci – kolik národů a kultur, tolik rozličných kalendářů. Jedno však mají společné. Základem všech je přirozené měření času podle pravidelného pohybu nebeských těles na dny, měsíce a roky. Hlavním problémem, se kterým se vždy jeho tvůrci potýkali, bylo hledání a nalezení způsobu, jak by se mohly mezi sebou tyto tři nesrovnatelné časové jednotky přece jenom srovnat. Zatím jediným možným způsobem rozřešení této úlohy jsou tři rozličné formy roku: prostý rok měsíční, prostý rok sluneční, rok lunisolární.

Nejnedokonalejší formou roku je prostý rok měsíční, protože již během 34 let proběhne jeho začátek všemi ročními dobami. Pro nás se zatím jeví nejlepší systém prostého roku slunečního, jak jej od dob Caesarových nalézáme u celé řady národů. Prastaré starověké civilizace však velice často používaly rok lunisolární. Jedinou výjimku znamenali staří Egypťané. Jejich kalendář byl založen na pohyblivém roku slunečním.

Náš dnešní kalendář vychází ve své podstatě z tzv. kalendáře juliánského, který vznikl reformou Caesarovou v době jeho třetího konsulátu (46 před Kristem). V této reformě šlo především o stanovení délky tropického roku na 365 a čtvrt dne, přičemž byl navržen čtyřletý cyklus o 1 461 dnech, jenž se rozdělil na jednotlivá léta tak, že vždy první rok cyklu měl být rokem přestupným o 366 dnech. Po něm měly následovat tři roky obyčejné po 365 dnech. Po uplynutí takového čtyřletého cyklu měl následovat cyklus nový, začínající zase rokem přestupným. Kvůli umožnění přechodu od staršího římského kalendáře k novému ustanovil Caesar svým ediktem, aby běžící rok (708 od založení Říma dle letopisu Varronova) byl rozšířen o 67 dní, čímž dosáhl celkem 445 dní. Tento rok tedy trval od 13. října roku 47 do 31. prosince 46 před Kristem.

První měsíc nazval Caesar *Ianuariem*, protože římscí konsulové již od roku 153 nastupovali 1. *Ianuaria* svůj úřad. Počet dní celého roku rozdělil Caesar mezi jednotlivé měsíce takto: *Ianuarius* (31), *Februarius* (28), *Martius* (31), *Aprilis* (30), *Maius* (31), *Iunius* (30), *Quintilis* (31), *Sextilis* (31), *September* (30), *October* (31), *November* (30) a *December* (31) dní.

Ještě za života Caesarova (44 před Kristem) bylo ustanoveno na návrh Marca Antonia, aby měsíc *Quintilis* nesl jméno po Caesarovi, a tak vznikl jako šestý v pořadí měsíc zvaný *Iulius*. Brzy po smrti Caesarově nastaly v kalendáři znovu zmatky, které vyřešil v roce 8 před Kristem císař Augustus, za což bylo usnesením senátu dáno měsíci dosud zvanému *Sextilis* jméno *Augustus*, takže jména obou reformátorů žijí v jejich díle nadále. Od těch dob nenastala v tomto kalendáři žádná podstatnější změna.

Křesťané v podstatě přejali rozdělení roku na měsíce. Měsíc rozdělili po způsobu židovském na týdny po sedmi dnech. Jejich kalendář přinášel množství svátků, které byly buď stálé, nebo pohyblivé. Z pohyblivých jsou i dnes v křesťanském kalendáři nejdůležitější Velikonoce, na nichž závisí většina ostatních svátků pohyblivých a vlastně celé uspořádání kalendáře. Poněvadž mohou připadnout na 35 různých dní, může mít tento kalendář 35 různých forem. K vypočítání Velikonoc sloužila celá řada technicko-chronologických zařízení, z nichž nejdůležitější je měsíční kruh.

Brzy se přišlo na skutečnost, že délka tropického roku byla za Caesara nesprávně určena (byla asi o 11 minut a 14 sekund delší než ve skutečnosti). Za druhé: tzv. Metonův cyklus o 235 synodických měsících, jehož bylo užíváno ve středověku k cyklickému určování novoluní, se nerovnal přesně 19 rokům juliánským, nýbrž byl asi o 1 hodinu 29 minut a 1, 5 sekundy kratší. Skutečné rovnodennosti a nové měsíce tudíž nastupovaly v juliánském kalendáři vždy o něco dříve, a tak vzrostl tento rozdíl při rovnodennosti za 128 let a při nových měsících za 308 let na plný 1 den. Následkem toho se nutně dny kalendářní začaly vzdalovat od svého původního postavení k rovnodennosti a novoluní. Tím se stalo, že zvláště výpočty týkající se Velikonoc nesouhlasily s pohybem nebeských těles, podle nichž se měly ve skutečnosti řídit.

První, kdo pravou příčinu tohoto jevu objevil, byl jakýsi mistr Chonradus (1200). Ve 13. století se pak obírali touto otázkou důkladněji zvláště Jan de Sacrobosco (John of Holywood), Robert Grosseteste a Roger Bacon. Právě posledně jmenovaný dospěl dokonce k určitému návrhu na opravu, aniž se však dobral nějakého úspěchu. Po několika dalších slibných i méně zdařilých pokusech se začalo o nutnosti opravy kalendáře jednat také na církevních koncilech. Na koncilu tridentském uložili v posledním svém jednání přítomní hodnostáři provedení opravy samotnému papeži. K řešení se ale došlo teprve za dvacet let po koncilu. Změnu provedl papež Řehoř XIII., po němž bývá nový kalendář také nazýván kalendářem gregoriánským.

V čem reforma jeho vědeckého týmu spočívala? Úloha, jež měla být novou reformou rozřešena, byla dvojí. Nejdříve musela být jarní rovnodennost opět přivedena na 21. březen. Za tím účelem papež nařídil, aby roku 1582 v měsíci říjnu bylo 10 dní vynecháno, a to tak, aby se po 4. říjnu psalo hned 15. Dále bylo ustanoveno, že napříště po každých 400 letech mají být vynechány tři dni přestupné, a to podle pravidla, že roky sekulární mohou být jen tehdy přestupnými, jsou-li po vynechání nul dělitelné čtyřmi.

Dílo bylo tedy dokončeno a úkol splněn. Přesto ani tato reforma nebyla dokonalá. Především se reformátorům ještě nepodařilo vždy rok tropický přesně vyrovnat s rokem občanským. Ač se nám to nezdá, byla kalendářní reforma papeže Řehoře XIII. ceny velmi pochybné. Navíc se rozšíření tohoto kalendáře dělo jen povlovně a ne bez odporu. Ve větší části Itálie, ve Španělsku, Portugalsku a Polsku byl přijat nový kalendář přesně dle ustanovení bully papežovy tak, že roku 1582 zde přešli ze 4. října hned k patnáctému dnu téhož měsíce. Ve Francii a v Lotrinsku se tak stalo od 9. prosince 1582 k 20. prosinci, v katolických částech Německa byl přijat nový kalendář v roce 1583. V Čechách a obojích rakouských zemích se přešlo k novému počítání roku 1584, a sice z 6. na 17. ledna, ve Slezsku stejného roku z 13. na 22. ledna. V Uhrách přešli až v roce 1587 z 21. října na 1. listopad, ale pak již následovala velká prodleva. V Prusku přijali nový kalendář až po velké debatě teprve roku 1610 tak, že přeskočili z 22. srpna na 2. září, v Anglii dokonce až roku 1752. Východní křesťanství tuto reformu neakceptovalo vůbec. Sám papež Řehoř XIII. se pokusil několikrát pohnout řeckou církví, aby jeho reformu přijala, ale marně.

S prvním pokusem nově uspořádat tento kalendář přišla francouzská revoluce. S úmyslem radikálně se rozejít s dosavadní tradicí navrhl matematik Romme kalendář, kterým rozdělil rok do čtyř stejných čtvrtletí (*kvartálů*) po třech měsících o třiceti dnech, celkem tedy na 360 dní. Zbýlých pět dní běžného roku bylo doplňkovými dny (*jours complémentaires*) a přestupný den přestupného roku se nazýval Dnem revoluce (*jour de la révolution*). Všechny tyto dny se měly slavit jako svátky. Pro 12 měsíců byla vytvořena nová jména, odvozená od zvláštností jednotlivých ročních dob. Namísto sedmidenního týdne nastoupily tři měsíční dekády a jména jednotlivých

dní se vytvořila od příslušných řadových číslovek (*primidi, duodi, triadi ... décadí*). *Décadi* se měl slavit jako den pracovního klidu. Revoluce šla až tak daleko, že bylo zrušeno dokonce i tradiční rozdělení hodin. Od půlnoci do půlnoci měl mít den 10 hodin, které se dále dělily zase na deset dílů. Nový kalendář byl nařízen zákony z 5. října a 24. listopadu roku 1793, ovšem se zpětnou platností již od 22. září 1792. Nebyla to však první změna. Již předtím se letopočet počítal podle let svobody počínaje pádem Bastily 14. července 1789, takže 1. lednem 1792 začínal 4. rok svobody. Změna však neměla dlouhého trvání. Již 8. dubna 1802 byl revoluční kalendář částečně zrušen opětovným znovuzavedením starého rozdělení týdne a s účinností od 1. ledna 1806 jej Napoleonův edikt znovu nahradil gregoriánským kalendářem. Většina Francouzů si oddechla. Od té doby se žádný pokus o nápravu neprosadil, celá problematika nového a hlavně funkčního kalendáře zůstává i nadále otevřena.

Řada států, zemí a národů se řídí tímto gregoriánským kalendářem, vychodní křesťané používají nadále kalendář nereformovaný. Další státy a národy pak vycházejí opět ze svých tradic a zvyklostí, takže lze říci, že světový kalendář je značně rozkolísaný. Jestliže tedy křesťané míří do třetího tisíciletí, mají toto Židé dávno za sebou a další národy, například islámské, mají toto datum ještě daleko před sebou.

Svátky v kalendáři

Náš kalendář je doslova přeplněn jmény světců, kteří ten či onen den slaví většinou výročí své smrti. Vedle těchto jmen nacházíme v kalendáři i celou řadu svátků a významných období i dnů. To, proč je například 28. září právě Václava, vychází z tradice, stejně tak jako skutečnost, že určitého dne začínají Velikonoce či advent. Příčiny musíme hledat daleko v minulosti lidstva, přičemž pro křesťanský kalendář hraje zvláštní roli kalendář židovský.

Rané křesťanství

Počátky křesťanství jsou spojeny s působením Ježíše z Nazaretu. Během staletí se toto původně jednotné náboženství rozdělilo do několika základních proudů a mnoha sekt a hnutí. Nejrozšířenějšími na světě jsou katolicismus, pravosláví, protestantismus, anglikánská církev a další protestantská společenství. Křesťanství povstalo z judaismu a sám Ježíš byl svým původem Žid. Byl zakladatelem hnutí, které se od mnohých jiných zásadně odlišovalo. Ježíš se dovolával svého božského poslání. Na rozdíl od jiných kazatelů a proroků se neodvolával na tradiční výklad židovského *Písma*, ale předkládal jménem Boha (Otce) výklady nové. Jeho autorita byla v Pales-

tině obrovská. Lidé za ním šli nejenom pro jeho kázání, ale také kvůli neobyčejné vnitřní síle, kterou dokázal uzdravovat, ba i křísit ze smrti. Učil své posluchače, aby našli v *Zákoně* především hluboké Boží dílo. Za nejvyšší zákon veškerého bytí považoval hlubokou lásku k Bohu a všem lidem bez rozdílu. Jestliže u mnoha lidí vzbudil ohromné nadšení a naděje, u jiných naopak vyvolal svou činností zklamání, protože nesdílel jejich politické cíle. Především náboženští představitelé jej neuznávali jako Božího posla a po dvou letech jeho aktivního kazatelského působení mezi lidmi jej před Velikonocemi roku 30 vydali Římanům, kteří jej ukřižovali. Jeho věrní posluchači a žáci však věřili v jeho zmrtvýchvstání, které hlásal. Když třetího dne po Ježíšově smrti našli jeho hrob prázdný, uvěřili, že byl skutečně oním toužebně očekávaným Mesiášem a Vykupitelem židovského národa – skutečným Synem Boha (Otce).

První křesťanská obec vznikla v Jeruzalémě. Ke Kristovým učedníkům (bylo jich dvanáct) se postupně přidávali další Židé, kteří uvěřili v Ježíšovo vzkříšení. Velekněží i další náboženští představitelé však začali první křesťany pronásledovat, a ti se tedy rozptýlili po celé Římské říši. Vznikaly tak další církevní obce. Obrovský význam pro křesťanství měl apoštol Pavel, který prosadil myšlenku, že křesťanství není určeno jenom pro Židy, ale pro všechny národy. Založil své názory na učení a díle Kristově. Prohlašoval, že Ježíš přišel na svět, aby člověka zbavil údělu hříšníka a nabídl Bohu dokonalou obětí – smrt na kříži. Svým zmrtvýchvstáním otevřel nový život všem, kteří budou ochotni jej následovat. Spása se vztahuje na celé lidstvo. Díky Pavlovu působení se křesťanství záhy rozšířilo po celém impériu a neustále se rozvíjelo. První církevní učitelé rozvíjeli Kristovy myšlenky a jejich žáci je předávali dalším generacím.

Ježíš rozšiřoval své názory pouze ústně, nezanechal žádný písemný text. Křesťané se ocitli před složitou otázkou: jak mají chápat židovský *Zákon*? Uznávali totiž *Knihy Mojžíšovy*, *Proroky* i další posvátné knihy. V té době však vzniká definitivní podoba židovských biblických knih – *Starý zákon*. Křesťané jej přijali, avšak vnímají ho v jiném kontextu než Židé. Hledají v něm zvěst o Ježíšově díle a duchu. Brzy po vzniku *Starého zákona* vytvořili křesťané svůj *Nový zákon*. Vznikal po celou druhou polovinu 1. století až do roku 100 nebo 150. Tvoří jej:

a) Evangelia („dobrá zpráva“), jsou sepsána podle vzpomínek prvních svědků Ježíšova učení a byla určena církevním obcím. Jsou celkem čtyři. *Evangelium podle Marka* je spisem nejstarším a nejkonkrétnějším. *Evangelia podle Matouše* a *Lukáše* byla napsána pro potřeby věřících, kteří přistoupili ke křesťanství z židovství nebo z pohanského prostředí Římské říše. Nejmladší je *Evangelium podle Jana*. Obsahuje hluboké mystické úvahy a je ze všech čtyř evangelií nejpropracovanější.

b) Skutky apoštolů mají poslání v tom, že zdůrazňují otevřenost křesťanství celému světu a lidstvu.

c) **Epištoly** jsou dopisy zaslané představiteli církevních obcí jejich křesťanským komunitám. Jejich hlavním cílem bylo upevnit víru v Krista, uchránit věřící před různými omyly a pomáhat řešit problémy každodenního křesťanského života. Není divu, že nejvíce jich napsal apoštol Pavel.

d) **Apokalypsa čili Zjevení Janovo** je spis připisovaný apoštolu Janovi. Dílo, které je vykládáno různými způsoby, líčí boj církve s mocnostmi zla a všem, kteří uvěří, ohlašuje konečné nastolení Božího království.

Až do roku 1054 bylo křesťanství formálně jednotné. Tohoto roku však došlo k naplnění dlouhotrvajícího procesu a vznikly dva proudy – nastalo *schizma* (rozkol). Podnět k tomu dalo prohlášení římského biskupa o jeho primátu mezi všemi ostatními a právní moci nad všemi ostatními místními církvemi. Většina východních církví se proti tomuto rozhodnutí postavila. Od té doby se křesťané západní Evropy podřizují rozhodnutí římského biskupa (papeže) a nesou název římsí katolíci. Ostatní církve (východní) si ponechali název ortodoxní nebo pravoslavné.

Obě sesterské církve Východu i Západu mají bohatě rozvinutou liturgii a maximálně všude využily místních předkřesťanských náboženství a zvyklostí.

Křesťanské svátky

První křesťané kvůli své sounáležitosti s židovským národem a jeho náboženstvím dodržovali samozřejmě i židovské svátky. Velice rychle však nad všechny svátky židovské víry začal vyčnívat vykupitelský čin Ježíše Krista, až se sám stal hlavním svátkem a první slavností křesťanů. Ústředním tématem křesťanského kalendáře je tedy zcela logicky Kristus a akt jeho vzkříšení. Toto křesťanské velikonoční tajemství se slavilo nejdříve v neděli jako týdenní *pascha*, a teprve potom se k tomu přidal (nejpozději na přelomu prvního a druhého století) svátek Velikonoc jako výroční pascha. Historický vývoj přinesl další rozvinutí základního tématu vykoupení. Kristova událost (Kristův život) v něm byla rozvedena od vtělení k vyvýšení a druhému příchodu Páně. Místo v křesťanském kalendáři svátků nalezla také životní zastavení jeho Matky a památky mučedníků a svatých, v jejichž životě a smrti se projevil následování Páně a zjevila se mocná vítězná síla jeho paschy.

Zvláštní skupinu křesťanských svátků tvoří od středověku takzvané ideové svátky. Ty nestavějí do popředí určité události spásy, nýbrž činí předmětem svátku pravdy víry, speciální aspekty křesťanského učení a zbožnosti nebo i některé čestné tituly Pána, jeho Matky nebo nějakého svatého. Nazývají se také devočními svátky či svátky zbožnosti, mluvívá se také o svátcích dogmatických (věroučných), tematických a v protikladu k dynamickým svátkům, jejichž tématem jsou vykupitelské činy Kristovy, o svátcích statických. Mezi ideové svátky patří zejména slavnost Nejsvětější Trojice, slavnost Těla a Krve Páně, slavnost Nejsvětějšího Srdce Ježíšova

a slavnost Ježíše Krista Krále, dále svátky Nejdražší Krve Ježíšovy, Nejsvětějšího Jména Ježíš a svaté Rodiny, patří sem také četné svátky mariánské. Takové svátky lze snadno, ba až neúměrně rozmnožovat, jak se to v novější době stávalo. Reforma liturgického roku se u jmenovaných skupin svátků již odhodlala k jistým omezením, když z kalendáře vyřadila např. svátek Nejdražší Krve Ježíšovy (1. července) či svátek Materství Panny Marie (11. října).

Liturgický rok

V průběhu církevního roku si křesťané připomínají různé události dějin spásy. Část liturgických slavností, svátků a památek je spjata s konkrétními daty v kalendáři, jiné se mění a závisejí na datu velikonoční neděle. Se slavnostmi jsou spojeny liturgické doby. Rok liturgický začíná v římskokatolickém ritu adventem (v pravosláví 1. září), pokračuje dobou Vánoc od svátku Narození Páně (25. prosince) do neděle Křtu Páně (neděle po 6. lednu, tedy po svátku Zjevení Páně, jímž se připomíná příchod tří mudrců – lidově králů – do Betléma). Následují první týdny liturgického mezidobí, v nichž se 2. února slaví svátek Uvedení Páně do chrámu (Hromnice). Přípravou na Velikonoce je čtyřicetidenní postní doba od Popeleční středy do velikonoční neděle. Velikonocům předchází pašijový týden, začínající Květnou nedělí a končící slavností Zmrtvýchvstání Páně (velikonoční neděle); tou začíná velikonoční období, jež trvá padesát dnů (čtyřicátý den po velikonoční neděli se slaví svátek Nanebevstoupení Páně) a končí svatodušními svátky (Seslání Ducha svatého, letnice). Pak pokračuje liturgické mezidobí, po němž nastupuje další advent.

Jak již bylo řečeno, považují dnes křesťané za začátek liturgického roku 1. adventní neděli. Tak tomu ovšem nebylo vždy. Dokonce ani začátek občanského roku nebýval v křesťanských zemích ve středověku jednotný. Juliánský kalendář Gaia Iulia Caesara (od roku 45 před Kristem) přeložil už starý římský Nový rok z 1. března na 1. leden. Jakkoli se tento kalendář všude na Západě prosadil a udržel, přesto občas existovaly odchylné začátky roku. Tak 1. březen se až do 8. století slavil jako začátek roku ve Franské říši, v Benátkách dokonce až do roku 1797. Velikonocemi začínal rok až do 15. století především ve Francii, Vánocemi (až do 16. století) ve Skandinávii a Německu, 25. březen (svátek Zvěstování Páně jako vlastní den Kristova vtělení) byl začátkem roku především v Itálii, ale i v trevírské církevní provincii, 1. září od 7. století v Byzantské říši a v oblastech jejího vlivu.

Zprvu žádný pojem nějakého liturgického či církevního roku u křesťanů neexistoval. Když se však od přelomu 10./11. století stále častěji zařazovaly na začátek liturgických knih texty 1. adventní neděle, vznikl postupně názor, že roční cyklus církevních svátků začíná 1. adventní nedělí. V lidových výkladech však existuje i dnes tendence chápat liturgický rok jako ja-

kési kopírování Ježíšova života. Vychází to docela dobře od očekávání jeho narození přes vtělení, veřejnou činnost, utrpení a zmrtvýchvstání až k se-slání Ducha a Ježíšovu druhému příchodu. Že to do detailů tak úplně ne-vychází, je patrné až při podrobnějším zkoumání. A zakořeněný názor se velice těžko vyvrací.

Liturgický rok tedy není duchovní kopií Ježíšova života, zakomponova-nou do ročního koloběhu. Jeho základ vychází z velikonočního tajemství, které je pramenem a středem liturgického roku. Už v apoštolské době pro-chází celým rokem jako týdenní pascha, slavená každou nedělí. Brzo pak následuje i roční pascha, jež se postupně vyvíjí ve velikonoční sváteční okruh s přípravnou dobou a svátečním dozvukem. Podle *Všeobecných usta-novení o liturgickém roku a o kalendáři* začíná Popeleční středou a končí svatodušní nedělí, takže celkově trvá 13,5 týdne. Podobně se ve sváteční okruh s přípravou a svátečním dozvukem vyvinula i výroční oslava na pa-mátku Kristova narození (od 1. adventní neděle do neděle po Zjevení Páně, tj. do svátku Křtu Páně). Oba tyto sváteční okruhy jsou nosnými pilíři li-turgického roku. Týdny ležící mezi nimi, tj. 33, resp. 34 týdny, se nazývají „liturgickým mezidobím“, kdy se „*Kristovo tajemství oslavuje spíše v celé jeho plnosti*“ (*Všeobecná ustanovení o liturgickém roku a o kalendáři*, s. 43). Mezidobí začíná pondělím po svátku Křtu Páně a končí (přirozeně s pře-rušením velikonočním okruhem) sobotou před 1. adventní nedělí. Ce-lek obou svátečních okruhů, liturgického mezidobí a ostatních slavností a svátků věnovaných tajemství našeho vykoupení se též označuje jako *tem-porál* či *Proprium de tempore* (lat. *tempus* znamená „čas“). Oficiální ně-mecký překlad užívá označení *Herrenjahr*, tj. „rok Páně“. Temporál si má vždycky uchovat svou celistvost a má mít „*patřičnou přednost před vlastní-mi svátky*“.

ADVENT

Jméno tohoto období pochází z lat. *adventus* a znamená „příchod“. Jedná se o dobu příchodu či narození Ježíše Krista, který je chápán jako Vykupi-tel-Mesiáš. V některých církvích západního křesťanství je to čtyřtýdenní přípravné období před vánočními svátky, které je ve znamení pokání a oče-kávání. Vrcholem jsou Vánoce, výroční křesťanské svátky na památku na-rození Ježíše Krista. Nahradily vlastně předkřesťanský svátek zimního slu-novratu. Dne 25. prosince je slavnost Narození Páně (Boží hod vánoční), již předchází Štědrý den. K Vánocům patří též svátek sv. Štěpána (26. prosin-ce), neděle Boží Rodiny, slavnost Mláďátek (28. prosince, vzpomínka na děti povražděné Héródem), slavnost Panny Marie Matky Páně (1. ledna, Nový rok), slavnost Zjevení Páně (6. ledna) s připomínkou příchodu mu-drců od východu („Tří králů“) do Betléma; následuje neděle Křtu Páně, kte-rou Vánoce končí.

Slavení Vánoc bylo vždy spojeno s množstvím nenáboženských zvyků magické povahy (např. obdarovávání, věštění, zajišťování příští úrody, kolední obchůzky, zdobení stromku). Z původně výhradně náboženských svátků se staly Vánoce hlavním rodinným svátkem ve většině křesťanského světa.

M A S O P U S T

Tento třídní svátek byl mezi lidmi vždy velice oblíben. Masopust se slavil ve dny předcházející Popeleční středě, již začínal smutný a vážný čtyřicetidenní půst, končící až o Velikonocích. A protože se datum oslav Velikonoc stále měnilo, byl pohyblivým svátkem i masopust. Podle toho, kdy jsou Velikonoce, může masopustní neděle připadnout na dny od 1. února až do 7. března, stejně tak se Popeleční středa slaví od 4. února do 10. března.

Přípravou na masopust býval čtvrtek před masopustní nedělí, tzv. Tučný čtvrtek. Jménu odpovídala i krmě tohoto dne podáváná. Na mnoha selských gruntech tomuto dni předcházela zabijačka. Tradičním jídlem byla samozřejmě vepřová pečeně s knedlíkem a zelím a k tomu džbán dobrého piva. Hlavní masopustní zábava začínala o masopustní neděli. Také toho dne byl oběd bohatý, ale hlavně se všichni strojili do hospody k muzice. Pivo teklo proudem a tanec se mnohdy protáhl až do rána.

Zábava pokračovala i o masopustním pondělí. V mnoha vsích se toho dne konal „mužovský bál“, kam neměla svobodná chasa přístup. Tancovali zde jen ženatí muži a vdané ženy. Tanec to býval velice bujarý a nevázaný. Všeobecně se totiž věřilo, že jak vysoko bude selka při tanci vyskakovat, tak vysoké bude mít toho roku klasy obilí či lnu. Vyvrcholením veškeré masopustní zábavy bylo úterý. Toho dne vyrazily na náves průvody maškar a v mnoha městech hráli kantoři se svými žáky divadlo. Tyto kratochvíle neměly obvykle závazná pravidla, záleželo většinou na vtipu a pohotovosti zúčastněných. O masopustních rejích z Čech i Moravy máme písemné zprávy již ze 13. století, ale tyto slavnosti jsou rozhodně staršího data. Mnozí badatelé spojují rej masopustních masek s tradicí předkřesťanských pohanských obřadů. Je známo, že i čeští králové v tuto dobu strojili hostiny, kam zvali nejen šlechtu, ale později i zástupce měšťanů.

D O B A P O S T N Í

Každá legrace jednou skončí. Bylo tomu tak i v případě nevázaného masopustu. Po něm totiž přicházela Popeleční středa, lidově také řečeno Škaredá, Černá, Bláznivá středa nebo Adamův den. Touto středou začínalo již od 7. století přísně sledované, ale i dodržované čtyřicetidenní období půstu. Lidé se po prohýřených nocích a dnech sešli v kostele na tiché meditační mši. Všude vládlo ticho a pokora. Mnozí věřící se přizpůsobovali postu i ob-

lečením. Ženy odkládaly pestré šaty a nahradily je tmavým a prostým oděvem. Toto postní období trvalo od Popeleční středy do Božího hodů velikonočního. Celé toto dlouhé období bylo dále děleno na šest postních nedělí. Podle toho, na který den připadaly Velikonoce, mohla být první postní neděle ve dnech od 8. února do 14. března, šestá od 15. března do 18. dubna.

1. neděle postní (*Invocabit*);

řečená i Černá neděle (podle oblečení lidí) nebo pučálka (podle jídla – hrách namočený ve vodě a později usmažený).

2. neděle postní (*Reminiscere*);

zvaná v lidové řeči Pražná (podle postního jídla pražma – jídlo vzniklé pražením nedozrálého obilí).

3. neděle postní (*Oculi*);

byla u nás zvaná Kýchavnou (podle pověry, že kolikrát kdo tuto neděli kýchne, tolik roků bude ještě živ).

4. neděle postní (*Laetare*);

byla výjimkou v přísném čtyřicetidenním postu. O této neděli byla povolena jakási úleva a uvolnění v postní kázni.

5. neděle postní (*Judica*);

opět nastolila tvrdý půst. U nás byla zvaná nedělí Smrtnou či Smrtnou a někdy i Černou. V kostelech se na oltářích zahalovaly kříže. Je to tradiční zvyk, sahající až do počátků křesťanstva. Ve 3. a 4. století totiž neměly kříže tu podobu, jakou mají dnes. Ještě zde nebyla postava umírajícího Krista, ale zkřížená dřeva byla zdobena filigránem, drahými kameny, kamennými či podobnými skvosty. Aby tato honosná výzdoba nerušila vážnost postní doby, zakrýval kněz celý kříž. Odtud zřejmě toto pravidlo pochází, ale udržuje se i dnes. Ke Smrtné neděli se především ve slovanském světě vztahuje zvyk vynášení smrtky, jež však nikdy nemělo s křesťanskou liturgií žádnou spojitost. Původ této tradice je třeba hledat již v pohanských dobách, kdy byl nejspíše spojen s koncem zimy a počátkem jara. Vynášení smrti mělo různé podoby. Zatímco původně šlo o magický obřad, během staletí se přesunoval do polohy zábavy bez nějakého hlubšího prožitku a dnes je dodržován již pouze místně.

6. neděle postní (*Palmarum*);

zvaná též neděle Květná je dnem, v němž se připomíná památka Kristova slavného vjezdu do Jeruzaléma. S tím se v řadě zemí, především v Německu a Rakousku, ale místy i u nás pojilo procesí, v němž se na památku této události táhl dřevěný osel na kolečkách, na němž seděla figura Krista, nebo dokonce přestrojený člověk. Gotické vyřezávané dřevěné figury osla se sedícím Kristem se v Německu dochovaly již ze 13. a 14. století, i když zvyk je zřejmě ještě staršího data. Květná se tato neděle jmenuje proto, že připomíná květy či lépe řečeno palmové ratolesti, kterými lidé vítali přijíždějícího Krista. U nás roli palem převzaly větvičky jív, kterým se říká lidově kočičky. Lidé v tento den na sebe oblékali nejlepší či nové šaty a připra-

vovali se i duševně na slavný svátek Vzkříšení. Této události však předcházela ještě pašijový týden. Pašijový týden, jenž počíná Květnou nedělí a trvá až do Vzkříšení Páně, má jméno po pašijích. Církevní název zní svatý nebo veliký týden, latinsky *hebdomas sancta* nebo *hebdomas magna*.

VELIKONOCE

Velikonoce jsou nejvýznamnějším svátkem křesťanského světa. Jsou to svátky spojené s památkou umučení a vzkříšení Krista; jak již bylo řečeno, ovlivňovaly řadu od nich odvozených svátků. Oslavy Velikonoc nejsou však původně svátkem křesťanským. Mají velice starou tradici, navazovaly pravděpodobně na židovský svátek *Pesach* (odtud latinské označení *pascha*), jenž byl památkou vysvobození Židů z egyptského zajetí. *Pesach* připadal na den prvního jarního úplňku (podle židovského kalendáře 14. *nisan*). Velikonoce jsou pozůstatkem roku řízeného současně sluncem (slunovrat) a měsícem (úplněk), který je pohyblivý, což působí rušivě v pravidelném běhu juliánského a gregoriánského kalendáře.

S datem určení křesťanských Velikonoc byly od počátku velké problémy. Byla zde samozřejmě snaha oddělit Velikonoce od židovského svátku *Pesach*, a aby toho ještě nebylo málo, propukaly spory o příslušné datum mezi dvěma tehdejšími křesťanskými centry – Alexandrií a Římem. Alexandrijský způsob výpočtu data Velikonoc byl nakonec v 6. století přijat obecně. V čem spočívá? Vychází ze zásady slavit Velikonoce po jarní rovnodennosti (21. března), v neděli po prvním jarním úplňku. Takto stanovená neděle velikonoční může být v rozmezí od 22. března do 25. dubna. K určení přesného data v příslušném roce sloužily již od 5. století přesné tabulky pro určování Velikonoc. V průběhu staletí doznaly samozřejmě mnohých změn a úprav.

Postní čtyřicetidenní období končí takzvanou Škaredou středou, jinak též zvanou „Sazometnou“, protože se toho dne vymetaly komíny. Škaredá prý pochází od toho, že se Jidáš škaredil na Krista; proto se podle lidové víry nesmí nikdo toho dne mračit, jinak by se škaredil po všechny středy v roce.

Období od konce půstu do Božího hodu velikonočního označuje liturgie jako „velikonoční třídenní“. V křesťanských počátcích se od 2. století k němu počítal Velký pátek, Bílá sobota a Neděle Zmrtvýchvstání jako vyjádření jednoty smrti a vzkříšení. Ve středověku se prosadilo více mystické pojetí, kde byl zvláště zvýrazněn okamžik umučení, a proto byl přidán ještě Zelený čtvrtek. Velikonoční neděle byla z tohoto celku naopak vyčleněna. Po 2. vatikánském koncilu velikonoční třídenní začíná večerní mší na Zelený čtvrtek a končí nešporami o Neděli Zmrtvýchvstání.

Zelený čtvrtek

Název Zelený čtvrtek je odvozen snad od zeleného mešního roucha, jež se toho dne užívalo a i dnes užívá. Toho dne se také jedla zelená strava (špe-

nát, různé druhy zelí), aby byl člověk celý rok zdrav. V kostele zazní naposledy zvony „odlétající do Říma“. Pak umlknou až do Bílé soboty. Mnohde existovala pověra, že když naposledy zvoní na Zelený čtvrtek zvon, má člověk cinkat penězi, aby se ho držely. Hlas zvonů nahrazují o Velikonocích nejružnější klapačky a řehtačky. Při mši na Zelený čtvrtek umýval biskup a řeholní představení nohy 12 starců nebo řeholním bratřím, po obřadu je pohostili a obdarovali. Tento liturgický úkon je symbolicky spojen s Poslední večeří Páně, kdy Kristus stejně tak učinil svým učedníkům.

Velký pátek

Tento den je prodchnut velikým smutkem. Nekoná se mše a bohoslužba je složena jen ze čtení textů a zpěvu. Důležitou součástí pobožnosti je odhalení a uctění svatého Kříže. Původní prostý a střídmy ráz liturgických oslav pozměnili zejména jezuité, kteří se zasadili o zavedení „Božího hrobu“; zatímco původně v něm byl jen kříž, umístili tam monstranci zakrytou rouškou, kolem ní květy a mnoho svící, do dutiny pod oltářem položili sochu představující mrtvého Krista. Takováto úprava „Božího hrobu“ byla u nás poprvé provedena v 80. letech 16. století v Praze (předtím vůbec poprvé roku 1577 v Bavorsku). V 17. a 18. století se zvyk rozšířil obecně. V barokní době vypjaté exaltovanosti a mystické symboliky se k počtě zemřelého Krista skládaly kantáty, jezuité zaváděli divadelní pašijové hry. V některých oblastech se staly pašijové hry velikou a na pohled nesmírně atraktivní podívanou. V Hořicích na Šumavě se až do 1. světové války hrály německy, dítat se přicházeli lidé z blízkého i vzdáleného okolí.

S Velkým pátkem byla spojena víra v magickou sílu země a zázraky, které se toho dne dějí. Podle lidové víry se země otevírala, aby odhalila na krátkou dobu ukryté poklady. Proto bylo večer o Velkém pátku vidět v lesích, u zřícenin hradů a na dalších opuštěných místech hledače pokladů.

Bílá sobota

Tento den se slaví jako připomínka Kristova vzkříšení. Před *vigilií* se před chrámem posvětil oheň, od kterého se zapálil *paškál* (velikonoční svíce) a jím se světlo přeneslo do kostela. Svěcení ohně se postupně stalo slavnostním obřadem a římský císař Konstantin Veliký dokonce počátkem 4. století nařídil, že má být celé město osvětleno ohni. V českém prostředí se na Bílou sobotu světil oheň před vchodem do kostela. V mnoha vsích byl zvyk, že se doma uhasila všechna ohniště. Před kostelem vložila každá hospodyně na hraničku vlastní polínko, a když kněz oheň posvětil, vzala žhavý oharek domů a zažehnula jím oheň nový. Z ohořelých dřev se zhotovovaly křížky, které věřící nosili na pole, aby dobře rodilo; popelem z posvěceného ohně se velice často sypaly louky, aby bylo úrodě požehnáno. Někde bylo zvykem dávat vystydle uhlíky za trám domu na ochranu před požárem.

Vzkříšení je původem slavnost mimoliturgická, oblíbená v celé střední

Evropě. Z „Božího hrobu“ v kostele se vyzvedla monstrance s Nejsvětější Svátostí a také Kristova socha nebo obraz, které se v průvodu nesly obcí. Během následujícího obřadu byl přinesen nový oheň do chrámu (*lumen Christi*), kněz žehná paškálu, čte 12 prorockých ze *Starého zákona*, svěť křestní vody a při mši svaté se opět rozezvučí kostelní zvony a ozve se radostný zpěv.

Boží hod velikonoční

Tohoto dne se provádělo okázalé svěcení velikonočních pokrmů – beránka, mazance, ale také vajec, chleba a vína. Toto svěcení mělo kromě symbolického významu i praktický podtext. Po období dlouhého půstu by mohl náhlý přechod k tučné stravě přivodit lidem velké střevní obtíže. Proto se světily určité pokrmy, které měly tělo na návrat k běžné stravě pozvolna připravovat.

Pondělí velikonoční

Z hlediska zvyků českého lidu bylo nejvýznamnějším dnem velikonočního cyklu Pondělí velikonoční, i když se k němu žádné významné liturgické úkony nevázají. Toho dne se totiž odbývala pomlázka, velikonoční hodování či mrskút nebo mrskaný pondělek. Zvyk sám je zřejmě velice starého původu, stejně jako zdobení vajíček – kraslic. Původně šlo asi o magický obřad, jehož se účastnili jenom dospělí, teprve časem se posunul do polohy zábavy. Dům od domu chodili mládenci za děvčaty (později hlavně děti) s pomlázkami z vrbového proutí, které byly zdobeny stuhami. Jimi šlehali dívky i ženy v domě, vinšovali a dostávali malovaná vajíčka. Toto základní schéma velikonoční pomlázky mělo řadu místních variant. Mnohde bylo zvykem, že v úterý chodila na oplátku s pomlázkou děvčata, někde místo ní polévala chlapce vodou, aby byli svěží. V mnoha vsích bylo prastarým obyčejem číhat na děvčata v pondělí zrána a vyšlehat je, aby byla celý rok zdravá, veselá a hlavně pilná. O stáří velikonoční pomlázky a její po staletí nezměněné podobě svědčí vzpomínky pražského kazatele Konráda Waldhausera, žijícího ve 14. století. Dosvědčuje, že se manželé a milenci v Pondělí a Úterý velikonoční šlehají metlami, tepají i rukou. Ospalé i lenivé prý časně z rána házejí do vody nebo alespoň polévají.

SVATODUŠNÍ SVÁTKY

Svatodušní svátky se slaví 50 dnů po Velikonocích. Mezi Velikonocemi a Božím hodem svatodušním bylo šest nedělí:

1) *Průvodní* – *Quasimodogeniti*, 2) *Misericordi*, 3) *Jubilate*, 4) *Cantate*, 5) *Křížová* – *Rogate*, 6) *Exaudi*.

Boží hod svatodušní, zvaný také svátek Seslání Ducha svatého (na památku ohnivých jazyků, v jejichž podobě sestoupil sv. Duch na apoštoly),

může připadnout na dny od 10. května do 13. června. Pro srovnání se ve *Starém zákoně* padesátý den po Velikonocích připomínal jako den, kdy Mojžíš na hoře Sinaj obdržel *Desatero*. Seslání Ducha svatého (*Pentacostes*) slavila starokřesťanská církev záhy, ale první ověřená zpráva pochází až ze 3. století. Brzy se objevila snaha připodobnit tento svátek Velikonocím. Proto dostal již ve 4. století *vigilii s oktávou* a připojil se další den, svatodušní pondělí. Po Velikonocích se svatodušní svátky staly v západní církvi druhým svátkem, v němž bylo možno světit křestní vodu a udělovat svatý křest.

V lidovém prostředí se tyto svátky označovaly jako letnice; také se jim říkalo *rozálíe*, neboť o svatodušní neděli byly všechny oltáře bohatě zdobeny květy, především růžemi. Letnice navazovaly na tradici předkřesťanských svátků. Již český kronikář Kosmas psal k roku 1092 o knížeti Břetislavovi II., že vyháněl ze země čarodějníky, věštky a hadače pohanské. Kromě církevních oslav doprovázely letnice od středověku bujaré oslavy, hostiny, tanec a zpěv, proti kterým marně horlili mnozí mravokárci. Většina lidí se však chovala počestně. Pravidelně se v sobotu před svátkem celé stavení čistě uklidilo, vyzdobilo zelenými ratolestmi a květy. Na mnoha místech se konaly obchůzky mezi a hraničních kamenů patřících k obci. Ty se kontrolovaly, opravovaly a řešily se také vzniklé sousedské spory. Otcové na tyto pochůzky brali své syny, budoucí hospodáře, kterým nad hraničními kameny uštěďrovali výprask, protože jenom tak prý bylo zaručeno, že si budou přesně pamatovat, kde hranice jejich luk a polí leží.

Zatímco neděle měla ráz především oslav církevních, v pondělí dominovaly rozmanité lidové obyčeje. Mnohé z nich měly starobylou tradici. Velice rozšířeným obyčejem, známým i z jiných evropských zemí, byl zvyk mládeže strojit se za krále a královnu a za doprovodu družiny vyjednávat královskou svatbu, případně hledat pro krále vhodnou nevěstu. Slavné jízdy králů se dodnes uchovaly na Slovensku.

Kalendář svátků svatých – sanktorál

Kalendář svátků svatých se označuje jako *sanktorál* (z lat. *sancti*, „svatí“) a dělí se na římský všeobecný kalendář a vlastní kalendáře (*proprii*), které jsou také potvrzeny Římem. Jedná se o kalendáře regionální, diecézní a řádové.

Liturgický rok se při pohledu na vzájemný vztah svých podstatných částí někdy srovnával se stavbou katedrál: velikonoční okruh jako by tvořil hlavní loď a vánoční okruh představuje atrium, zatímco svátky sanktorálu mají funkci obvodového věnce kaplí. Při tomto srovnání se však nesmí přehlížet, že při všech liturgických slavnostech si připomínají křesťané především velikonoční Kristovo tajemství. Přesto hraje sanktorál v kalendáři